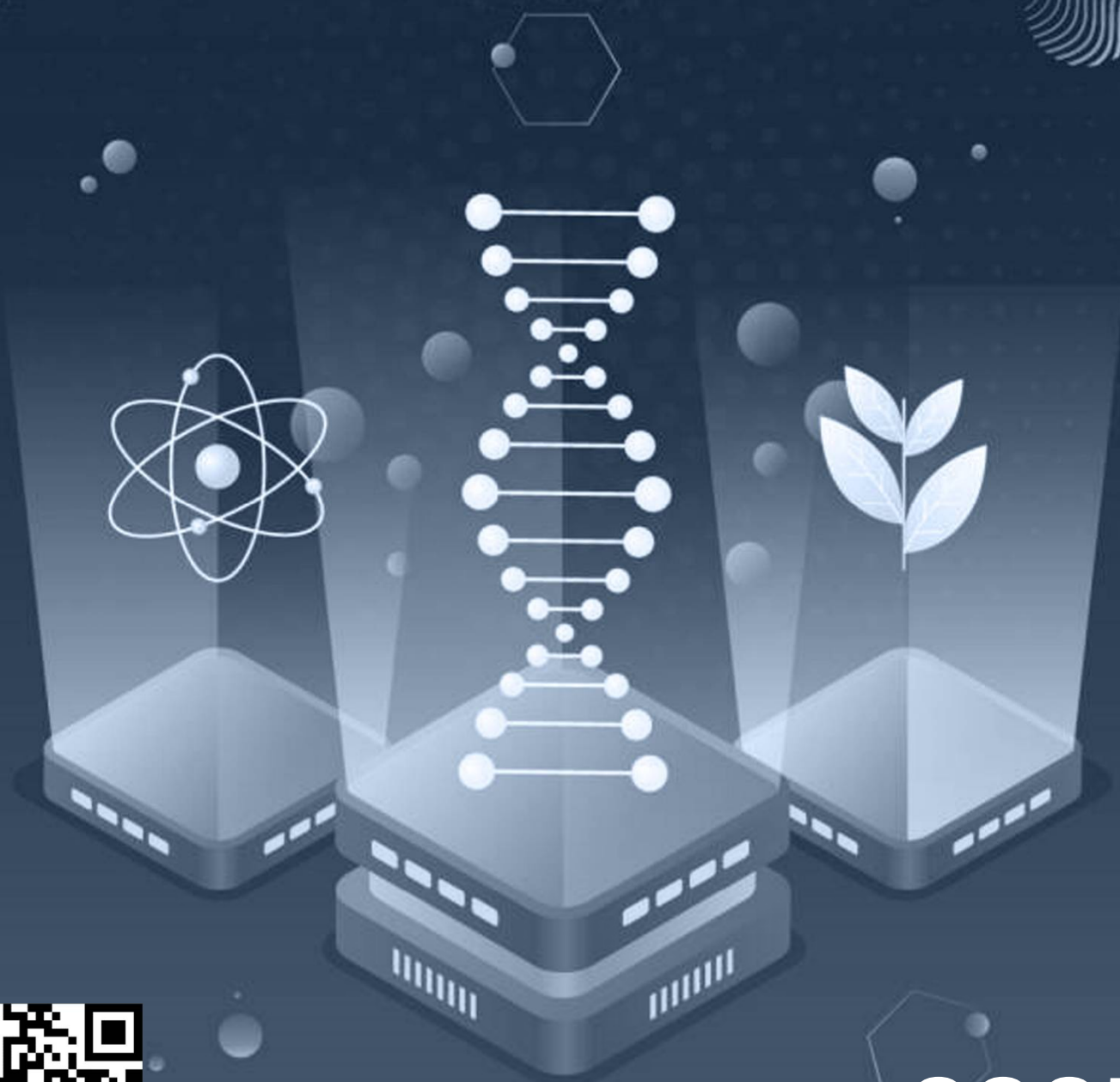

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

VOLUME 3, ISSUE 5 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 5 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 5

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 5

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№5 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-5>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belorusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

FILOLOGIYA

1. Yakubova Matluba Tajiboevna SHEVAGA XOS LEKSIK BIRLIKLARNING ERKIN SAMANDAR SHE'RIYATIDAGI BADIY AHAMIYATI.....	8
2. Rayxan Madaminova HOFIZ XORAZMIY "DEVON"IDAGI MA'NODOSH SO'ZLAR TAHLILI.....	17
3. Yangibayeva Nodira, Rahimova Mohigul HAYOT-MAMOT MOTIVINING IKKI XIL BADIY TALQINI.....	25
4. Niyazmetova Shahlo Adamboyevna ULUG'BEK HAMDAM SHE'RLARIDA PARALLELIZMLARNING QO'LLANILISHI VA O'ZIGA XOSLIGI.....	31
5. Pirmatova Ozodaxon Saparboyevna SHOLICHILIK LEKSIKASI VA GURUCHLI TAOM NOMLARINING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI.....	35
6. Jumanyazova Muxabbat Xusinovna XORAZM XALQ QO'SHIQLARI LEKSIKASIDAGI AYRIM SO'ZLARNING ETIMOLOGIYASI XUSUSIDA.....	40
7. Fayzullaeva Rukhshona Lutfulloevna, Melikova Martaba Numonovna INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE COMMUNICATION PROCESS.....	44
8. Raufjon Maxmudov, Anaxon Vapayeva O'ZBEK VA RUS TILLARI LEKSIKASIDA ENG YANGI QATLAM.....	51
9. Ихтиёр Бабаназаров XII ACP XORAZM ILMIIY-ADABIY MUHITIDA MAHMUD ZAMAXSHARIYNING TUTGAN UYRI.....	56
10. Rayxan Madaminova HOFIZ XORAZMIY "DEVON"IDAGI KO'P MA'NOLI LEKSIK BIRLIKLARNING ASARDAGI O'RNI.....	62
11. Abdullayeva Poshshajon Usmon qizi FRAZEOLGIK BIRLIKLAR VA ULARNING O'RGANILISHI.....	69
12. Matyakubova Surayyo Abdullayevna OGAHIYNING TARIXIY ASARLARIDA QO'SHMA FE'LLAR SINONIMIYASI.....	73
13. Xo'jamurodova Iroda Anvar qizi SEMIOTIKA: NAZARIY ASOSLAR VA TADQIQOTLAR.....	78

IQTISODIYOT

1. Karimova Madina

XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIIY XUSUSIYATLARI VA TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI BAHOLASH.....83

2. Baxtiyarova Sabohat Baxtiyarovna

STRATEGIK MENEJMENTNING O'ZBEKISTON SHAROITIDAGI TATBIQI.....91

PEDAGOGIKA

1. Davletov Erkaboy Yusbovich

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI.....95

2. Usanova Zulfiya Bozorovna

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING GENEZISI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI...98

3. Odinaeva Gulshoda Shavkatovna

TARBIYA DARSLARI VOSITASIDA O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY DAXLDORLIK TUYG'ULARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI.....102

PSIXOLOGIYA

1. Raximov Bobur, Radjapova Dilnura

SHAXS IJTIMOIIYLASHUVINING PSIXOLOGIK ASOSLARI.....107

TARIX

1. Babajanova Nilufar Alisherovna

QUYI AMUDARYO TARIXIIY-GEOGRAFIK REGIONIDA URBANISTIK JARAYONLAR. AHOLINING JOYLASHISHI VA TARIXIIY TARAQQIIYOT SAHIFASI.....111

2. Bekchanov Doniyor

XORAZM JADIDLARI QARASHLARIDA DAVLAT VA JAMIYAT HAYOTINI MODERNIZATSIYALASH MASALALARI.....115

3. Tajiyeva Umida Rajabboevna

O'ZBEK XALQI MADANIYATIDA TABIATGA MUNOSABATNING BA'ZI MASALALARI.....119

4. Tilovboyeva Mardona Aybekovna

O'RTA OSIYO MINTAQASI TABIIY-GEOGRAFIK HOLATI, HUDUDIIY CHEGARALARI MASALALARIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR.....123

5. Исмаилов Улугбек Сапарбой огли

ПРОБЛЕМА ХИЩНИКОВ В ЭКОЛОГИИ ДРЕВНЕГО ПЕРИОДА ХОРЕЗМСКОГО ОАЗИСА.....127

6. Rajabova Zuhra Sa'dullayevna, Raximova Intizor Rustamovna

XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHIDA TURKISTONDA TA'LIM TIZIMI TRANSFORMATSIYASINING BA'ZI MASALALARI.....132

7. Marimov Muzaffar Erkinovich	
XX ASRNING 20-30-YILLARI XORAZM OKRUGIDA SOG'LIKNI SAQLASH SOHASI VA UNDAGI O'ZGARISHLAR.....	137
8. Bekchanov Doniyor	
AVAZ O'TAR QARASHLARIDA JADIDCHILIK G'OYALARI.....	141
9. Sultanov Samandar Mahmud o'g'li	
XORAZM VOHASI VA G'ARBIY SO'G'D HUDUDLARINING GEOGRAFIK SHAROITI, HUDUDIIY CHEGARALARI MASALALARI.....	145
10. Abdullayev Abdurasul Abdulpattoevich	
QUR'ONI KARIM OYATLARINI TAVIL QILISHDA ISHORIY TAFSIRLARNI O'RNI.....	149
11. Misrbekova Makhliyo	
THE REPRESENTATION OF USTRUSHANA'S HISTORY IN NUMISMATIC SOURCES...	155
12. Bekimbetov Bahodir Mirzabaevich	
YANGI O'ZBEKISTONDA OROL FOJIASINI HAL ETISHGA YONDASHUVNING TUBDAN O'ZGARISHI VA UNING NATIJALARI.....	161
13. Xayitmuratova Zaynura G'aybullayevna	
QADIMGI MARKAZIIY OSIYO XALQLARINING METROLOGIK TIZIMI: O'LCHOV BIRLIKLARINING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI.....	167

Rajabova Zuhra Sa'dullayevna-

Urganch Ranch texnologiya universiteti dotsenti, PhD

(zuhra81448@gmail)

Raximova Intizor Rustamovna-

Urganch Ranch texnologiya universiteti dotsenti v.b., PhD

(intizorrahimova384@gmail.com).

**XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHIDA TURKISTONDA TA'LIM TIZIMI
TRANSFORMATSIYASINING BA'ZI MASALALARI**<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.15670161>**ANNOTATSIYA**

Maqolada Turkistonda Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davrida ta'lim tizimida yuz bergan o'zgarishlar, rus-tuzem maktablarning tashkil etilishi, an'anaviy ta'lim muassasalarining ahvoli, sovet hokimiyati o'rnatilishi arafasida qisqa muddatli pedagogik kurslar va o'qituvchilar tayyorlash tizimi tahlil qilinadi. Shuningdek, bu jarayonlar ijtimoiy va madaniy hayotda qanday aks etgani, ta'limning mafkuraviy mazmuni qanday o'zgargani, hamda xalq ma'naviy ongida qanday iz qoldirgani yoritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash, maktab va madrasalar, rus-tuzem maktablari, qisqa muddatli kurslar.

Rajabova Zuhra Sadullayevna -

Associate Professor at the Urgench Ranch

Technological University, PhD

Raximova Intizor Rustamovna-

Acting Associate Professor at the Urgench Ranch

Technological University, PhD

**SOME ISSUES OF THE TRANSFORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN
TURKESTAN IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES****ABSTRACT**

This article analyzes the changes that occurred in the education system of Turkestan during the colonial period of the Russian Empire, the establishment of Russian-native schools, the state of traditional educational institutions, short-term pedagogical courses and the teacher training system on the eve of the establishment of Soviet power. It also explores how these processes were reflected in social and cultural life, how the ideological content of education changed, and what impact they left on the spiritual consciousness of the people.

Keywords: education system, personnel training, schools and madrasas, Russian-native schools, short-term courses.

Ражабова Зухра Садуллаевна- доцент
Ургенчского технологического университета
Ранч, PhD

Рахимова Интизор Рустамовна-
и.о. доцента Ургенчского технологического
университета Ранч

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТУРКЕСТАНЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются изменения, произошедшие в системе образования Туркестана в период колонизации Российской империей, создание русско-туземных школ, состояние традиционных образовательных учреждений, система краткосрочных педагогических курсов и подготовки учителей накануне установления советской власти. Также рассматривается, как эти процессы отразились на общественной и культурной жизни, как изменилось идеологическое содержание образования и какой след они оставили в духовном сознании народа.

Ключевые слова: система образования, подготовка кадров, школы и медресе, русско-туземные школы, краткосрочные курсы.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim sohasida nomzodlarni tanlash, tayyorlash, joy-joyiga qo'yish va ularning zaxirasini tuzish bo'yicha ishlar tizimli amalga oshirilmoqda. Bu bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida: "Bugun hayotning o'zi bizdan professional, tezkor va samarali davlat xizmati tizimini shakllantirish, yangicha fikrlaydigan, tashabbuskor, el-yurtga sadoqatli kadrlarga keng yo'l ochish bo'yicha samarali tizim ishlab chiqishni talab etmoqda", – degan so'zlari ta'lim sohasida ham kadrlar tayyorlash va ularning zaxirasini shakllantirishga muhim e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi [1].

Ta'lim jamiyat taraqqiyotining asosi, millat istiqbolining tayanchi sifatida doimo dolzarb masala bo'lib kelgan. Ayniqsa, har qanday siyosiy tuzum yoki ijtimoiy o'zgarishlarning ilk ta'siri ta'lim tizimida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining Turkistonga kirib kelishi bu hududda nafaqat siyosiy-iqtisodiy, balki madaniy-ma'rifiy hayotga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Mustamlakachilik davrida Turkistonda mavjud bo'lgan an'anaviy ta'lim tizimi - maktab va madrasalarning faoliyati, ularning tuzilishi, mazmuni va shakli sezilarli darajada o'zgarishga yuz tutdi. Bir tomondan, diniy asosdagi maktablar va madrasalar saqlanib qolgan bo'lsa-da, boshqa tomondan, Rossiya imperiyasi tomonidan yangi turdagi rus-tuzem maktablari, keyinchalik esa sovet ta'lim tizimining elementlari joriy qilina boshlandi. Bu jarayon faqat ta'lim tizimining tashkiliy va metodik jihatlarini emas, balki jamiyatdagi munosabatlarning va madaniy qadriyatlarning o'zgarishiga sabab bo'ldi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Bu davrda chop etilgan adabiyotlar orasida ta'lim tizimi ahvolini maxsus tadqiq etgan mualliflarning asarlari alohida o'rin egallaydi. Xususan, A.X.Choriyevning "Mustabid sho'rolar tuzumi sharoitida O'zbekiston xalq ta'limi va o'qituvchi kadrlar tayyorlash: milliy-an'anaviy va sho'ro ta'lim tizimlari o'rtasidagi ziddiyatlar (20–30-yillar)", G.F.Solijonovanning "Turkistonda o'qitish-ma'rifatchilik o'choqlari, ularning ijtimoiy ahamiyati (XIX asr oxiri – XX asr boshlari)" mavzusidagi dissertatsiyasi, D.A.Alimovanning "O'zbekistonda ta'limning rivojlanish tarixi va tarixshunosligi" nomli kitobi, shuningdek, A.M.Salmonovning "O'zbekistonda sovet hokimiyatining diniy siyosati: uydirma va tarix haqiqati (1917–1960 yillar)" nomli asari statistik

ko'rsatkichlar va tarixiy faktlarga boy bo'lib, ta'lim tizimining sovetlashtirilishini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, Turkiston general-gubernatorligi noziri lavozimida ishlagan V.G.Nalivkinning asarlari va maqolalarida ham Turkistondagi ta'lim maskanlari haqida ayrim faktlar qayd etilgan. Tadqiqot mavzusi bo'yicha o'rganilgan ilmiy adabiyotlar xalq ta'limining sovetlashtirilishi jarayonlarini to'liq ochib bermagan bo'lsa-da, ayrim jihatlarini yoritishga yordam beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoga kirib kelishidan oldin an'anaviy ta'lim ikki bosqichdan iborat edi: quyi – boshlang'ich maktab va yuqori bosqich madrasa ta'limi. An'anaviy maktablarda, asosan, musulmon bolalariga arab yozuvida savod chiqarish, yozish va o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, hisoblash, islom dini haqida bilim va tushunchalar berish hamda axloq-odob me'yorlariga rioya qilish o'rgatilgan. Bu maktablar davlat tomonidan to'liq mablag' bilan ta'minlanmasdan, doimiy ravishda xususiy shaxslar mablag'i va vaqf mulklari hisobidan faoliyat yuritgan.

O'rta Osiyo maktablari, odatda, birgina sinf xonasidan iborat bo'lganligi sababli "maktabxona" deb atalgan. Aholining katta qismini musulmonlar tashkil etganligi sababli, musulmon qoidalariga ko'ra o'g'il va qiz bolalar alohida maktabxonalarda o'qitilgan. O'g'il bolalar masjidlar, madrasalar, qorixonalar qoshida yoki xususiy maktabdorlar xonadonida, qiz bolalar esa otinoyilar (Xorazmda "eltibibi") uyida tashkil etilgan maktablarda ta'lim olishgan. Maktablarda o'g'il bolalarni o'qitgan shaxslar "domla", "ustod", "ustoz", "muallim" deb atalgan. Maktablar ko'pincha badavlat shaxslarning xayr-ehsonlari yoki masjidlarga tushgan daromadlar evaziga qurilgan.

Vaqfnomalarda yozilishicha, maktabxonalar yog'och, xom va pishiq g'ishtdan bino qilingan. Maktab binosi, odatda, bir xonadan iborat bo'lib, bolalar bo'ya yoki gilam ustida o'tirishgan. Maktablarning xonalari kichik, tor, yorug'lik yetarli tushmaydigan, nam va zah bo'lgan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'rta Osiyo ta'lim tizimi jiddiy transformatsiyaga uchradi, uning asosiy komponenti bo'lgan o'quv-ta'lim jarayonlarining institusional tashkillashtirilishi, ta'limning shakl va usullarida plyuralizmning shakllanishi, gender yondashuvidagi o'zgarishlar shular jumlasidandir [2].

XX asr boshlarida bu ta'lim maskanlari zamon talablariga javob bera olmasdi. Ularning faoliyatida qator jiddiy muammolar, xususan o'quv dasturi va yagona o'quv rejaning mavjud emasligi sezilarli edi. Har bir maktab o'z holicha faoliyat yuritgan, o'quv jarayoni majburiy rejasiz olib borilgan. Ta'lim jarayoni ko'p jihatdan muallimning iqtidoriga bog'liq bo'lgan. Darslarda mavzuning mohiyatini ochib berish yoki tushuntirish o'rniga, asosiy e'tibor matnni yodlash va takrorlashga qaratilgan. Ta'lim arab tilida olib borilgan bo'lib, asosan, islom asoslari va diniy-axloqiy masalalarni qamrab olgan.

Rossiya imperiyasi hukmronligi davrida o'lkada yangi tipdagi rus ta'lim tizimini yaratish bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqich 1867-yildan XIX asrning 80-yillarigacha bo'lgan davrni qamrab olib, imperiya ma'muriyati tomonidan rus aholi bolalari bilan birga mahalliy aholi bolalari ham ta'lim olishi mumkin bo'lgan rus maktablari tashkil etildi.

Ikkinchi bosqich XIX asr 80-yillari o'rtalaridan XX asr boshigacha bo'lgan davrni o'z ichiga olgan. Bu davrda tashkil etilgan rus-tuzem maktablari aholi ta'lim an'alariga yaqinlashtirildi va mahalliy aholi e'tiborini qozona boshladi. Shuningdek, o'rta ta'lim va kasb-hunar ta'limi muassasalari ham tashkil etildi.

Uchinchi bosqich XX asr boshidan 1917-yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda ta'lim tizimini mahalliy va rus ma'rifatparvarlari tomonidan keng miqyosda isloh etish, shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonini zamonaviylashtirishga qaratilgan harakatlar boshlandi. Biroq, XIX asr oxiridan boshlab jadid maktablariga nisbatan cheklovlar joriy etila boshlandi va ularning ta'siri kengaymasligi uchun qonuniy cheklovlar ishlab chiqildi. Bu davrda boshlang'ich va o'rta ta'lim muassasalarining dasturlari imperiya manfaatlariga moslashtirilgan edi.

O'lkada tashkil etilgan jadidlarning "yangi usul" maktablari milliy ta'lim tizimini isloh qilishdagi ilk qadamlardan biri bo'lishiga qaramasdan, imperiya siyosatiga xavf tug'dirishi

mumkinligi sababli mahalliy ma'rifatparvar ziyolilar faoliyati imperiya ma'muriyati tomonidan tazyiq va siquvga olindi. Turkistonda mustamlaka hokimiyatining o'rnatilishi va an'anaviy ta'lim tizimiga qarshi imperiya hukumatining harakatlari, oxir-oqibat, an'anaviy ta'lim tizimining yo'q bo'lib ketishiga zamin yaratdi.

Rossiya imperiyasi Turkistondagi ta'lim tizimini o'z manfaatlari yo'lida qayta yo'naltirishga intilib, turli yo'llar bilan rus tili va madaniyatini yoyishga e'tibor qaratdi. fon Kaufman rahbarligidagi islohotlar davomida rus-tuzem maktablari tashkil etildi, bunda asosiy maqsad mahalliy aholini Rossiya madaniyatiga moslashtirish va imperiyaga sodiqlik ruhida tarbiyalash edi [3]. Rus-tuzem maktablari Turkistondagi yangi turdagi dunyoviy maktablar sifatida shakllana boshladi. Dunyoviy ta'limni yo'lga qo'yish jarayoni katta qiyinchiliklar bilan kechdi.

Yangi ochilgan maktablarda o'qituvchilar yetishmasligi sababli, dastlabki yillarda bu ehtiyoj eski tuzum davrida tayyorlangan mutaxassislar hisobiga qoplandi. XX asrning 20-yillari oxiriga kelib, bu muammo qisman hal etildi. Biroq o'zbek qizlarini boshlang'ich maktabga jalb etish jarayonida jiddiy muammolar yuzaga keldi. Mahalliy aholi o'z qizlarini o'g'il bolalar bilan bir maktabda o'qitishni istamasdi, shuningdek, ayol o'qituvchilarning keskin yetishmasligi vaziyatni yanada og'irlashtirdi.

Yangi hukumat eski maktab tizimini tugatish va yagona sovet mehnat maktabini yaratishni maktab qurilishining asosiy vazifasi etib belgiladi. Jiddiy moliyaviy hamda kadrlar taqchilligi tufayli sovet maktablari dastlabki yillarda sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, keyinchalik bu jarayon susayishni boshladi.

Maktab qurilishining ilk bosqichida kadrlar bilan ta'minlashdagi muammolar nihoyatda keskin bo'lgan. Maorif xalq komissarligi bu muammoni turli usullar bilan hal qilishga harakat qildi. Dastlab pedagog kadrlar tayyorlashning eng qulay shakli sifatida kurs tizimi yo'lga qo'yildi. 1918-yildan boshlab, 6 haftadan 6 oygacha bo'lgan turli muddatli bepul qisqa kurslar faoliyat yurita boshladi. Bu kurslarda umumta'lim fanlari bilan bir qatorda siyosiy fanlarga ham alohida e'tibor qaratilgan.

Masalan, 1918-yil 15-iyulda Toshkentda ochilgan olti haftalik kurslar dasturiga matematika, ona tili, geografiya, tabiatshunoslik, fizika, kimyo, tarix, pedagogikadan tashqari "Siyosiy iqtisodning qisqacha kursi", "Ijtimoiy g'oyani batafsil tushuntirish" kabi fanlar ham kiritilgan.

1919–1920-o'quv yillarida TASSRda qisqa muddatli kurslarni 1523 kishi, shundan 1013 nafari mahalliy millat vakillari tamomlagan. 1921-yilda esa bu ko'rsatkich 1693 kishini tashkil etgan, ulardan 1534 nafari mahalliy millat vakillari bo'lgan. Bu kurslar o'quvchilarga to'rt yillik maktab ta'limiga teng bilim berish imkonini bergan. Biroq, malakali o'qituvchilar sonining kamligi, darsliklar, o'quv qo'llanmalari va yagona metodikaning mavjud emasligi kurslar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Qisqa muddatli o'qituvchilar tayyorlash kurslari 1918–1920-yillarda keng tarqalgan bo'lib, ular maktab o'qituvchilarini tayyorlashning dastlabki shakli bo'lgan. Bu kurslar maktab tizimidagi keskin o'zgarishlar davrida pedagogik kadrlar muammosini tez va ommaviy hal qilishga qaratilgan vaqtinchalik chora bo'lib xizmat qilgan. 1920-yilning yanvariga kelib, milliy maktablar uchun o'qituvchilar tayyorlovchi quyidagi o'quv yurtlari TASSR Maorif xalq komissarligi tasarrufiga o'tkazilgan: Qirg'iziston pedagogika kurslari, O'zbek o'qituvchilar kurslari, Turkiston musulmon o'qituvchilar instituti, Qirg'iziston pedagogika bilim yurti, Turk ayollar maktabi, Seda turk xotin-qizlar maktabi.

XIX asrning o'rtalarida Rossiya imperiyasining Turkistonga kirib kelishi bilan bu hududda ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Mustamlakachilik davrida ta'lim sohasida yangi tamoyillar joriy etilishi bilan birga, mavjud an'anaviy ta'lim muassasalari ham o'zgarishga majbur bo'ldi. Ta'lim tizimidagi bu o'zgarishlar ijtimoiy va madaniy hayotda ham muhim siljishlarga olib keldi. O'qituvchilar tayyorlash jarayonida malakali kadrlar yetishmasligi, darslik va o'quv qo'llanmalarining yo'qligi kabi muammolar mavjud bo'lib, bu omillar ta'lim samaradorligining pasayishiga sabab bo'ldi.

XULOSA

XIX asrning o'rtalaridan boshlab Rossiya imperiyasining Turkistonga kirib kelishi bu hududda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotga keskin o'zgarishlar olib keldi. Ayniqsa, ta'lim tizimi bu jarayonda birinchi bo'lib bevosita va bilvosita bosimga uchragan sohalardan biri bo'ldi. An'anaviy ta'lim muassasalari – maktab va madrasalar – o'zining asrlar davomida shakllangan uslubi, diniy mazmuni va mustaqil faoliyat yuritish prinsiplari bilan imperiyaning mafkuraviy manfaatlariga zid bo'lib chiqdi. Rossiya imperiyasi hukmronligi davrida Turkistondagi ta'lim tizimi ko'plab o'zgarishlarga duchor bo'ldi. An'anaviy ta'lim muassasalari va yangi rus maktablari o'rtasida muvozanatni ta'minlashga harakat qilindi, biroq bu jarayon murakkab va qarama-qarshiliklarga boy bo'ldi. Sovet hokimiyati davrining boshlanishi bilan esa ta'lim siyosati yanada keskinroq tus oldi. Yagona sovet maktabi modelini shakllantirish, diniy ta'limni batamom tugatish, qisqa muddatli kurslar orqali o'qituvchilar tayyorlash tajribasi keng qo'llanildi.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 22.12.2017. // <https://president.uz/oz/lists/view/1371>
2. Alimova D.A. O'zbekistonda ta'limning rivojlanish tarixi va tarixshunosligi. – Toshkent: Fan, 2014.
3. Алимова Д.А. Концепты истории Узбекистана: Теория и гипотезы III. – Ташкент: Baktria press, 2018.
4. Akramov D. Sovet boshqaruvi davrida o'qituvchilar tayyorlash tizimi // O'zMU xabarlar. – 2023. – 1/3/1. – B. 4–7.
5. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана. – Ленинград: АН СССР, 1927.
6. Наливкин В.П. Азбука для русско-мусульманских школ оседлого населения Туркестанского края. – Ташкент: 1886.
7. Сборник материалов по мусульманству. – Ташкент: 1900.

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 5 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HONEP 5

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 5

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000